

„Cum pace virtus floret ubique” A cremai Monelli fivérek Magyarországon*

KUFFART HAJNALKA

Abstract. „Cum pace virtus floret ubique.” **The Monelli Brothers of Crema in Hungary.** Bernardo Monelli’s red marble tombstone has long been known to scholars of the Renaissance. The young man from Crema served Queen Beatrice of Aragon and died in Esztergom at the age of only thirty-nine. The motto on his tombstone is identical to the inscription on a gem seal used by Augustinus de Monellis. Their kinship is beyond doubt, and is further illuminated by Pietro Terni’s *Historia di Crema*, which adds details hitherto unknown to Hungarian research. The history of the town of Crema commemorates four brothers – Giovanni, Agostino, Bernardo and Paolo – two of whom built significant careers in Hungary. The study analyses this urban historiographical work, publishes in an appendix the passages relating to the Monelli brothers together with their Hungarian translation, and compares the information it contains with the knowledge previously gathered about the four brothers and with additional Italian sources.

Keywords: Monelli brothers; Crema; late medieval Hungary; Italian–Hungarian relations; Renaissance

1937. május 21-én III. Viktor Emánuel olasz király feleségével két napra Magyarországra utazott, amelynek során a Magyar Nemzeti Múzeumba, az Országos Széchényi Könyvtárba és a Budapesti Történeti Múzeumba is ellátogatott. A magas rangú vendégeket Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint az intézmények vezérkara fogadta és vezette körbe. Az eseményen az olasz sajtó munkatársai is részt vettek, s az egyik újságíró meglepő, személyes jellegű kéréssel fordult a múzeum munkatársaihoz. Az esetről a *Magyarság* című napilap a következőképpen számolt be, *Olasz*

* A tanulmány elkészítését az ITM NKFIH Innovációs Alap TKP 2021-NKTA15. és az NKFI K 134690. azonosítószámú pályázatok támogatták.

újságíró ősenek sírköve a múzeumban cím alatt: „Közben az egyik irodahelyiségben érdekes epizód játszódott le. Olasz újságírók érkeztek. Monelli szerkesztő elmondta a múzeum tudós vezetőjének, hogy ősapja, Monelli Bernardino aragóniai Beatrice idején miniszter volt itt, Magyarországon halt meg 1496-ban, itt is temették el. Szeretné megtekinteni a sírját. Az újságíró jelentkezése csak egy pillanattig keltett zavart. Azonnal előkerítettek egy tudós régészt, aki Monellit és újságíró társait a múzeum alagsorán levő kősirokhoz vezette. Egy pillanattal később már meg is mutatta az újságíró ősapjának síremlékét. Régi ásatások során került elő a vörös márvány síremlék. A Nemzeti Múzeumba került. Monelli meghatódottan állt néhány percig a sírkő előtt.”¹

A Monelli fivérek magyarországi története azért is különleges, mert két tárgyi emlék is fennmaradt, amelyeket pusztán egymás mellé helyezve azonnal szembeötlik az egymással való szoros kapcsolatuk. Az újságcikkben említett, ma a Budapesti Történeti Múzeumban látható vörösmárvány kőfaragvány (1. kép) mellett fennmaradt

Agostino Monelli egyik oklevelén a saját gemapecsétjének lenyomata is (2. kép).² A sírkő mottója és a pecsét körirata megegyezik: CVM. PACE. VIRTVS. FLORET. VBIQVE.³ A két tárgyat vizsgáló kutatók magától értetődően rokonságot feltételeztek a két Monelli között, s ezt Crema város históriája egyértelműen megerősíti: a várostörténeti forrás négy Monelli fivért ismer, akik közül hárman jártak Magyarországon, ketten pedig karriert is építettek itt. Jelen tanulmányt éppen ez a magyar szempontból is izgalmas forrásrészlet ihlette, célja pedig, hogy összefoglalja a cremai fivérek történetét az eddigi ismereteink és az újabban előkerült olaszországi történeti iratok alapján. A *Függelék* közli a várostörténet idevágó, olasz nyelvű szakaszait és ezek magyar fordítását.

1. kép: Bernardo Monelli sírköve.

Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum

(fotó: Tihanyi Bence).

¹ *Magyarság* 1937: 2.

² MNL OL DL 102603.

³ Bár akadtak eltérő olvasatok is (vö. Bándi Zsuzsanna 1991: 147.), de a két tárgyat összehasonlítva egyértelműen látszik a mondat azonossága, amely mára szakmai közmegegyezésnek mondható: Gesztelyi – Rácz 2006: 58–59.; Mikó 2008.

2. kép: Agostino Monelli gemmapecsétje.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, HU-MNL-OL-DL 102603.

Giovanni Monelli és Crema városa

A lombardiai Crema városát könnyű összetéveszteni a tőle nem messze fekvő, nagyobb és népesebb Cremonával, noha történelmük sokszor külön utakon haladt. A két település kapcsolatát inkább a tartós rivalizálás jellemezte, mint a szoros együttműködés. A 14. században mindkettőt a milánói Visconti-dinasztia hajtotta uralma alá, ám míg Cremona csak 1499-ben került velencei fennhatóság alá, addig Cremát már 1449-ben elfoglalta a *Serenissima*. Bár a város kezdetben ellenállással fogadta a hatalomváltást, a velencei kormányzat rövid időn belül megerősítette Crema addigi önkormányzati intézményeit, és elismerte sajátos, *terra separata* jogállását. Az 1452-ben végrehajtott tanácsi reform során a korábbi, inkább császárpárti (*ghibellin*) városvezetést kiszorították, helyüket Velencéhez hűséges *guelf* családok vették át. Ezzel megindult egy tartós és kölcsönösen előnyös kapcsolat a két fél között: Crema a velencei szárazföldi állam (*Terraferma*) stratégiai nyugati előőrsévé vált, s egészen 1800-ig megtartotta ezt a kitüntetett szerepét.⁴

Ebben a politikai és társadalmi környezetben bukkannak fel a Monelli család első nyomai a 15. század derekán.⁵ A városi tanács (*Consiglio Generale*) tagjai közt, épp a hatalomváltás első éveiben, ketten is szerepelnek: Zoanino Monelli (1451., 1453., 1460.), illetve Antonello Monelli (1454., 1470.).⁶ Úgy látszik, hogy ők korábban nem

⁴ Piacentini 2000; Tira 2010.

⁵ Itt érdemes megjegyezni, hogy a forrásokban ingadozóan jelenik meg a Monello és a Monelli alak, amelyek közül jelen tanulmányban a második, archaikusabb változatot használtam, a latin genitívus esetraggal ellátott forma ugyanis a családhoz való tartozást hivatott kifejezni. Sok más olasz családnévhez hasonlóan a *monello* is beszédes név: csirkefogót, szélhámost jelent. Jelen esetben egyébként egyértelműen családnévről és nem ragadványnévről beszélhetünk.

⁶ Piacentini 2000: 218.

tartoztak a város hagyományos elitjéhez, s közéleti szerepük alighanem a velencei uralomhoz köthetően ívelt fel.

Erre a velencei kötődésre utal Arigetto Monelli legidősebb fiának, Giovanni Monellinek (1446–1483) a karrierje is. Giovanni egy másik cremai fiatal, Lanzelotto Bernardi társaságában szolgált a velencei bíboros-érsek, Paulo Barbo familiájában. 1464 nyarán, II. Piusz pápa halálát követően, a konklávé Barbót választotta meg, aki II. Pál (1464–1471) néven lépett Szent Péter trónjára. Monelli és Bernardi vele tartottak az Örök Városba. Mindkettejük számára komoly anyagi és kapcsolati előnyöket hozott patrónusuk felemelkedése. Giovanni Monelli két évig Rómában élt, és 1466. november 9-én elnyerte a cremai Szent Benedek-apátság kommandatúráját – valószínűleg ez biztosította számára azt az évi 2000 dukátos jövedelmet, amelyet a pápa kegyeltjeként élvezhetett.⁷

Giovanni Monelli pontosabb életrajzi adatait az apátság történetével foglalkozó irodalom közli, amely ezt az időszakot hanyatlásként értékeli.⁸ Monelli a beiktatásakor mindössze húszesztendő volt, és a cremaiak nem örültek a kinevezésének: ahol csak tudták, akadályozták a működését. A közösségi élet fellazult, a lelkipásztori feladatokat több egyházmegyéből átvezényelt világi papok látták el, ami felbomlasztotta a rendi hagyományokat. Giovanni 1483. július 14-én hunyt el, 37 éves korában. Halála után a cremai városi tanács haladéktalanul lépett: céljuk az volt, hogy a Szent Benedek-apátság jövedelmei ezentúl helyben maradjanak, s ne bízzák őket újabb világi haszonélvezőre.

Agostino Monelli, egri kanonok és legátusi ügyhallgató

Míg Giovanni világiként nyert egyházi javadalmat, addig a második fivér, Agostino – saját nevét *Augustinus de Monellis* alakban írta –, egyházi pályára lépett. Csupán Crema várostörténete alapján gyanítható, hogy Agostino lehetett a második a testvérek között, de minden kétséget kizáró egykorú bizonyítékkal ezt egyelőre nem lehet alátámasztani. Pappá szenteléséről szintén nem került elő forrásadat, de végzettsége és tevékenysége alapján okkal feltételezhető, hogy bátyjával ellentétben valóban a klérus tagjává vált.

⁷ Függelék 1. sz.

⁸ Cappelli 1998: 40. Tudományos közleményekben általában nem tekinthető megfelelő hivatkozási alapnak a szabadon szerkeszthető Wikipédia, mivel annak tartalma nem minden esetben ellenőrzött. Jelen esetben azonban indokolt megemlítenem, hogy a Giovanni Monelli életére vonatkozó fontos részleteket tartalmazó Cappelli-tanulmányra kizárólag azért figyeltem fel, mert a *Chiesa di San Benedetto Abate (Crema)* című Wikipédia-szócikk ([https://it.wikipedia.org/wiki/Chiesa_di_San_Benedetto_Abate_\(Crema\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Chiesa_di_San_Benedetto_Abate_(Crema))), utolsó letöltés: 2024. december 18.) pontosan lehivatkozta. A nehezen hozzáférhető szakirodalmi tétel elérésében aztán dr. Tóth Krisztina római magyar levéltári delegátus nyújtott segítséget, amelyet itt is hálásan köszönök.

Születési ideje nem ismert. Az első rá vonatkozó levéltári forrás szerint 1475. szeptember 11-én Padovában nyerte el a kánonjogi doktori címet Bartolomeo Capodilista palotagróftól, két nappal később pedig az egyetemi testület (*Sacro Collegio*) mindkét jog doktorává avatta.⁹ A padovai palotagrófoknak a német-római császárok engedtek át néhány, egyébként általuk gyakorolt jogkört, mint pl. közjegyzők kinevezését, gyermekek törvényesítését vagy doktori címek adományozását. A Capodilista család 1434-ben Luxemburgi Zsigmond császártól nyerte el a palotagrófi rangot, amely férfiágon öröklődött, és évente tíz doktori cím adományozására nyújtott lehetőséget.¹⁰ Az általuk adományozott doktorátusok egyáltalán nem voltak üres, valós teljesítmény nélküli címek. Ezek mögött ugyanolyan egyetemi képzés és szigorú vizsgák álltak, mint a hivatalos akadémiai testület által kibocsátottak esetében, de akinek gondot jelentett az egyetemi doktorátus magas költségeinek kifizetése, vagy – mint Agostino esetében is látjuk – egy második doktori címet kívántak olcsóbban és rövidebb időn belül megszerezni, azok számára kínált kedvező megoldást ez a lehetőség. A 15. század végi Padovában ez egészen bevett gyakorlattá vált.¹¹

Bátyjához hasonlóan, hamarosan Agostino is egy főpap szolgálatába szegődött, aki nem volt más, mint Gabriele Rangoni (Veronai Gábor) egri püspök. Monelli először 1477. május 31-én bukkan fel Magyarországon, Rangoni általános ügyhallgatójaként.¹² Nem tudni, hogyan kerültek kapcsolatba. A Verona környékéről származó és velencei kötődésű Rangoni rokonsága és ismeretségi köre jöhet elsősorban szóba. Nem Monelli lenne az egyetlen tehetséges fiatalember, akit Rangoni felkarolt, mások mellett például Bakóc Tamás is nála kezdte a pályafutását, és neki köszönhetően került a királyi udvar közelébe. Másik lehetőségként nyilván felvetődik Aragóniai Beatrix királyné 1476. évi Magyarországra költözése is, amelynek sodrával számos itáliai érkezett az országba. A cremai várostörténet azt állítja, hogy Agostinót Mátyás király vette szolgálatba, mégpedig országos ügyek fellebbviteli hatóságához ügyhallgatóként, egy időben két másik olasszal, a velencei Giorgio Priulival és a cremonai Agostino Cavitellivel.¹³

A krónika által megnevezett két személy már olyan adat, amely alapján joggal feltételezhetjük, hogy a várostörténet szerzőjének, Pietro Terninek, nemcsak kósza mende-mondák jutottak el a fülébe, hanem tényleges ismeretekkel rendelkezett a Monelli testvérek életéről és pályafutásáról, még ha ezek nem is voltak minden tekintetben pontosak. Agostino Cavitelli nevű ember ugyan nem szerepel a magyarországi forrásokban, Giustiniano (Justinianus) Cavitelli azonban annál inkább, aki 1475 nyarán lépett Mátyás

⁹ Martellozzo Forin 1999: 93, 99.

¹⁰ Uo. 115–118.

¹¹ Vö. uo. 100–101.

¹² Lukcsics 1907: 467–469.

¹³ *Függelék. 2. sz.*

király szolgálatába, nem kevesebb, mint évi 600 forint szolgálati díjért.¹⁴ Ez rendkívül magas fizetségnek tekinthető, az esztergomi nagyprépost számíthatott ugyanekkora összegre 1492-ben.¹⁵ 1484-ben bekövetkezett haláláig Cavitelli a magyar királyt szolgálta királyi tanácsosként (*consiliarius*), követként, élete utolsó két évben pedig személynöki ítélmesterként.¹⁶ Amennyiben a cremai krónika őrá gondolt, csak esetleg eltévesztette a keresztnévet, akár az is elképzelhető, hogy Monelli általa került Magyarországra.

A másik személy, Giorgio Priuli (vagy olykor Prioli) valóban egy velencei származású jogász volt, aki Magyarországon az esztergomi érsekség kötelékében futott be komoly karriert 1484 és 1494 között.¹⁷ A Priuli család egy állítólag Magyarországról Velencébe áttelepült régi patrícius famíliának számított, amely több dózsét is adott a Köztársaságnak.¹⁸ Leghíresebb tagja talán Girolamo Priuli, aki maga is dózse lett, és Marin Sanudo kortársaként szintén nagy terjedelmű, nyolc kötetből álló naplót állított össze.¹⁹ A 15. század második felében felvirágzó cremai és velencei kapcsolatok történetébe könnyen befér a két jogász, Giorgio Priuli és Agostino Monelli ismeretsége, noha Priuli Magyarországra érkezése talán inkább Aragóniai János bíborosnak volt köszönhető.²⁰

A három jogász, Cavitelli, Priuli és Monelli, azonban aligha alkothatott egy területet akár a világi jog, akár az egyházjog keretei közt. Cavitelli 1484 júniusában meghalt, Priuli magyarországi jelenlétéről pedig csupán 1484. december 30-án találunk először adatot. Szakterületük is markánsan eltért: míg Cavitelli világi ügyekben tevékenykedett, felesége és gyermekei is voltak, addig Priuli esztergomi kanonok, illetve a Szűz Mária-kápolna igazgatója volt, *doctor decretorum* titulusa pedig egyértelműen az egyházjog területére érdemesítette, s valóban ezen a területen is működött.²¹

Agostino Monelli mindkét jog szakértőjének számított, de kizárólag kánonjogi tevékenységét ismerjük. Főleg három évből (1477–1479) maradtak fenn olyan oklevelek, amelyeket saját neve alatt bocsátott ki,²² vagy Rangoni döntését ellenjegyezte,²³

¹⁴ Nagy – B. Nyáry 1877: 274; Bónis 1971: 268–269.

¹⁵ Kuffart 2024a: 276–277.

¹⁶ C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi 2016: 74.

¹⁷ C. Tóth 2019: 114, 156.

¹⁸ Schroeder 1830: 174.

¹⁹ Tímár 2023.

²⁰ Kalous 2017: 133.

²¹ Az 1480-as években kizárólag így szerepel (Bónis 1997: 454. 3480. sz., 3482–3483. sz., 455. 3488. sz., 455–456. 3490. sz., 456. 3492. sz., 457. 3500. sz., 3503. sz., 460. 3517. sz., 464. 3537. sz.), 1493-tól *doctor iuris utriusque* titulusa is feltűnik, talán idő közben tette le a római jogi doktorátust is, vö. Bónis 1997: 480. 3624. sz., 481. 3633. sz.

²² MNL OL DL 102603. – ezen az iraton szerepel Monelli gemmapecsétjének lenyomata – (regesztája: Bónis 1997: 423. 3320. sz.), MNL OL DL 88617. (regesztája: Bónis 1997: 428. 3349. sz.), MNL OL DF 236629., Lukcsics 1907: 467–469, 472, 476–477. (regesztái: Bónis 1997: 426. 3336–3337. sz., 428–430. 3350. sz.)

²³ MNL OL DF 264503. (kiadja: Schmauk 1889: 297–300.); MNL OL DL 18074. (regesztája: Bónis 1997: 424–425. 3328. sz.)

illetve megemlítték az eljárás résztvevőjeként.²⁴ Az általa kibocsátott vagy ellenjegyzett iratok minden esetben Budán keltek, olykor külön feltüntetve, hogy Rangoni szokott rezidenciáján, ezért kézenfekvő, hogy Monelli elsősorban itt tevékenykedett, nem pedig Egerben. Egri jelenléte valójában egyetlen forrásból sem mutatható ki. Fő feladatköre tehát a bíboros és legátus Rangoni szentszéki bírósági joghatóságához kapcsolódott, egy alkalommal még *subdelegatus*nak is nevezik.²⁵ Éppen emiatt kevésbé látszik valószínűnek, hogy egri vikárius is lett volna, akinek hatásköre és illetékessége is az egri egyházmegyére terjedt ki,²⁶ noha a vikáriusok sora ebben az időben – 1476 és 1478 között – nem folytonos.²⁷ Ha ekkoriban nem lett volna kinevezett vikárius, azt esetleg a püspök székhelyére való visszatérése indokolhatná, azonban az 1475 óta királyi kancellári tisztséget viselő Rangoni általában a királyi udvarban tartózkodott, távol Egertől.²⁸ Ezek alapján Monelli egri kanonoki stalluma vélhetően fizetésének fedezetül szolgált.

Monelli egyházi tevékenysége tehát 1477 és 1479 között adatolható a hazai okleveles anyagban, az ezt követő években neve nem bukkan fel. Egy későbbi, 1486. május 6-i oklevélben aztán ismét Rangoni legátusi ügyhallgatójaként említik, aki azonban a bíborossal együtt a per közben távozott az országból, és idő közben meg is halt.²⁹ A távozás és a halál tehát valamikor 1479 és 1486. május 6. között következett be. A cremai krónika úgy tudósít minket, hogy Monelli Rangonival együtt távozott Magyarországról: Rómába utaztak, a pápa pedig rövid megbízással még Velencébe is elküldte őket. Rangoni 1479-ben költözött Rómába a magyar király állandó római képviselője érdekében – és talán más politikai okok miatt is –, s többé nem is tért vissza Magyarországra 1486. szeptember 27-én bekövetkezett haláláig.

Időközben kitört a velencei–ferrai háború (1482–1484), amelyben Mátyás király és Rangoni más-más álláspontot képviseltek. Mátyás a ferrai rokonait támogatta, Rangoni azonban elkötelezett maradt Velence iránt, ami hozzájárult az uralkodó és a bíboros elhidegüléséhez.³⁰ Agostino Monelli cremai származású lévén – és egy

²⁴ Egy fellebbezés fogalmazványában: MNL OL DL 89247. (regesztája: Bónis 1997: 430. 3352. sz.), formuláriumok szövegében: Kovachich 1799: 404. 435. sz.; Dreska 2019: 411–412. (regesztájuk: Bónis 1997: 442. 3418. sz.), egy végrehajtás iránti kérelemben, amelyben az országból való távozását és halálát is közlik: Lukcsics 1902: 302–303. (regesztája: Bónis 1997: 461. 3523. sz.). Viszont tévesen azonosítja Monelliként Donato Marinelli d’Arezzo esztergomi vikáriust Bónis 1997: 494. 3709. sz.

²⁵ Lukcsics 1907: 476. (regesztája: Bónis 1997: 426. 3337. sz.) Vö. Kalous 2017: 134.

²⁶ Farkas 2021.

²⁷ C. Tóth 2015: 63.

²⁸ Kristóf 2019: 72–74.

²⁹ „tunc in partibus illis apostolice sedis legati, auditore, (per) predicte sedis legati litteras in causam traxerat, et postquam coram eodem ad aliquos actus processerat dictique legatus et Augustinus [*scil. Monellis* – *K.H.*] delegatus extra provinciam illam secesserant et ad Romanam curiam rediverant, idemque Augustinus decessisse dicebatur” Lukcsics 1902: 302.

³⁰ Kristóf 2019: 73–76.

olyan fivérrel, aki egy velencei pápának köszönhette szerencsáját – magától értetődő módon támogathatta urát a velenceiek melletti álláspontjában, így talán nem lett volna szerencsés Magyarországon maradnia. A cremai várostörténet a velencei szónoklat jelenetével éppen erre a Velence melletti álláspontra látszik utalni. Elképzelhető ezek alapján, hogy Monelli már 1479-ben elkísérte Rangonit Rómába, és egészen haláláig mellette maradt, emiatt tűnik el a magyarországi iratokból az 1480-as években. Két testvérének életkora alapján következtetve – Giovanni 1446-ban született, és 37 évesen hunyt el, Bernardo 1454-ben született, és 39 évet élt – valószínűleg Agostino sem érthette meg a negyvenedik életévét.

Bernardo Monelli, Beatrix királyné udvaronca

A négy fivér közül egyértelműen Bernardo tekinthető a leghíresebbnek, az ő életéről ismerjük a legtöbb részletet. Reneszánsz sírköve szerencsés módon egyben megmaradt, s – mint azt a bevezetőben láttuk – egy kései leszármazottja személyesen is láthatta. Gyakran hozzák példaként ezt a tárgyat az itáliai reneszánsz művészet magyarországi megjelenésére. Mielőtt Bernardo élettörténetére rátérnénk, érdemes a sírkövet közelebbről is megvizsgálni, és ezzel kapcsolatosan egy közkeletű félreértést eloszlatni.

Bernardo sírköve és Agostino gemmapecsétje

Bernardo sírkövén a következő felirat szerepel Szendrei János elegáns fordításában (3. kép): „Cremai Monelli Bernát palotagrófnak Pál testvére könnyes szemmel emelte 1496-ban ezt a szomorú sírkövet. Élt 39 évet, 10 hónapot és 8 napot. Aragoniai Beatrix királyné, kinek utolsó lehetőleg hűségesen szolgált, fokozatosan különböző tisztségekre emelte.”³¹ A sírkő elemzői – ki magabiztosabban,³² ki óvatosabban³³ – mind abból a feltevésből indultak ki, hogy a feliraton szereplő évszám Bernardo halálának időpontját jelenti. Nemrég viszont előkerült egy olyan forrás, amely által egyértelműen igazolható, hogy Bernardo 1494 szeptemberében, egy több mint két hónapon át húzódó betegség következtében, Esztergomban hunyt el.³⁴ A sírkövön szereplő évszám, ahogy

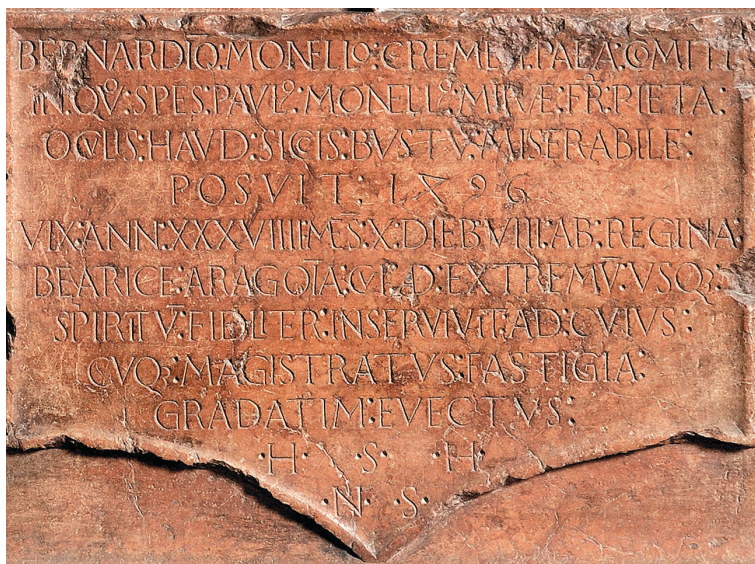
³¹ A latin feliratnak többféle olvasata is született: Mikó 2008; Lővei – Weisz 2016: 252; Szendrei 1927: 75–76; Várady 2013: 21.

³² Pl. Szendrei 1927: 73.

³³ Pl. Lővei – Weisz 2016: 252.

³⁴ „De le nove di qua, Vostra Signoria Reverendissima sapia che messer Bernardino Monello è morto qui in castello et è stato amalato poi de doi mesi, a poco a poco s'è consumato.” Domokos – Schrödl-Libárdi 2018: 111.

azt a felirat maga is elárulja, a sírkő felállításának idejét rögzíti, tehát Paolo Monelli a síremléket 1494 szeptembere után rendelte meg, amely 1496-ra készült el.

3. kép: Bernardo Monelli sírfelirata (részlet).

Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum (fotó: Tihanyi Bence).

Az ugyancsak a sírkövön szereplő élettartam tehát 1494 szeptemberétől számítandó visszafelé, vagyis Bernardo Monelli 1454 novemberében született Cremában, ennek megfelelően Giovanni Monellinél nyolc évvel volt fiatalabb, Agostino pedig talán a kettejük közötti évek valamelyikében született.

Ha tovább boncolgatjuk a sírkövön szereplő adatokat és szimbólumokat, egyből szembeötlik a címeradományozó Mátyás király emblémája: a csőrében gyűrűt tartó holló a címerpajzs első mezejében (1. kép). Alatta a virágos ágak megegyeznek a nőalak kezében lévőekkel, amelyek pálma- és lombos (babér) ágként azonosíthatók. A címer-tani bal oldalon szereplő zárandokkagyló és az alatta kétoldali széttolt pólya között egy harántpályán látható három rózsza egyaránt Gabriele Rangonihoz kapcsolhatók.³⁵

Érdeemes visszatérni a bevezetőben említett mottóra, valamint a sisakdíszként ábrázolt nőalakra, amelyek megegyeznek Agostino Monelli pecsétnyomatával (2. kép). Bándi Zsuzsanna a nőalakot Flora istennőként azonosította.³⁶ Ezt a *floret* ige jelenléte a jelmondatban, valamint a nőalak kezében tartott virágzó ágak is megerősíteni látszanak. Flora a római mitológiában a tavasz, a virágzás, a termékenység és a megújulás

³⁵ Mikó 2008; Lövei – Weisz 2016: 251–252.

³⁶ Bándi Zsuzsanna 1991: 147.

megszemélyesítője. Ha valóban ő jelenik meg a pecséten, úgy az ábrázolás vizuális szóképpé válik: allegorikus formában közvetíti a szöveg jelentését. Jóllehet a ferencrendi Gabriele Rangonit csak távolról érintette meg a humanizmus szellemisége, figyelemre méltó egybeesés, hogy prédikációgyűjteményének címe is – *Flores Paradisi* (1465) – ugyanebből a fogalmi körből merít.³⁷ E címválasztás alighanem a ferences hagyományhoz, különösen a *Fioretti di San Francesco* hatásához kapcsolható. A Monelli fivérek jelmondatában szereplő erény – *virtus* – talán épp a ferences *sermonarium* szellemiségéhez jobban illeszkedő gondolatként Flora mitológiai alakját hivatott ellensúlyozni. Mindez pedig felveti a kérdést, hogy vajon a Monelli fivérek ősi, családi jelmondatáról és jelképéről van-e szó a pecséten és a sírkövön, vagy valamiképpen ez a szimbólum is Rangonihoz kapcsolható, és olyan tiszteletből felöltött jelkép és mottó, akárcsak a zarándokkagyló, amely kétségtelenül a bíboros címeréből átemelt elem.³⁸ Agostino pecsétjén ugyan a kagyló nem szerepel, azonban Rangoni közvetlen munkatársaként gyanítható, hogy öccséhez hasonlóan ő is kapcsolódni kívánt pártfogójához, talán épp a virág szimbólumán és az erény megnevezésén keresztül.

A sírfelirat legvégén öt betűből álló latin szigla szerepel (H.S.H.N.S.). Mályusz Elemér a H[EREDES] · S[EPVLCHRUM] · H[ABEBANT] · N[OMINE] · S[VO] feloldást javasolta,³⁹ ezzel szemben Várady Zoltán olvasata – H(OC) · S(EPVLCRVM) · H(EREDEM) / N(ON) · S(EQVETVR)⁴⁰ – egybecseng a Marek Winiarczyk epigráfiai lexikona szerinti bevett feloldással.⁴¹ Utóbbi esetben a készítettő vélhetően arra utalt, hogy Bernardónak nem voltak törvényes örökösei, tehát nem családi sírboltról, csupán egyéni sírhelyről van szó.

A harmadik testvér élete Magyarországon

Bernardo Monelli iskolai végzettsége nem ismert, de tanult és talán udvari műveltséggel is rendelkező ember lehetett, aki kivívta Beatrix királyné bizalmát, és a királyné mellett többféle szerepben és feladatkörben is helyt tudott állni. Neve általában becézett alakban (Bernardino) szerepel a forrásokban, noha ő maga már húszas éveiben járt, amikor a királyné szolgálatába került, tehát inkább családjából hozhatta, mintsem az udvarban, apródként tett volna szert a becenévre.⁴² Címere alapján vélelmezhető, hogy Gabriele Rangoni ajánlása révén jutott a királynéi udvarba.

³⁷ Kristóf 2019: 69, 71–72.

³⁸ Lővei – Weisz 2016: 253; Szendrei 1927: 74–75; Mikó 2008: 265.

³⁹ Mályusz 1939: 86., 650.

⁴⁰ Várady 2013: 21.

⁴¹ Winiarczyk 1977: 75.

⁴² Vö. Neumann 2022.

Ha Agostinóval együtt érkezett az országba, akár már 1477-ben itt lehetett, de ennek első nyoma csupán 1482-ből való, amikor Beatrix királyné diósgyőri várnagyaként bukkan fel. A hivatalból adódóan egyúttal Borsod megye ispáni tisztségét is betöltötte.⁴³ Terni krónikája szerint rátermettségével olyannyira elnyerte a királyi pár kegyét, hogy a királyné megtette birtokai kormányzójává.⁴⁴ Beatrix birtokainak valójában nem volt egyetlen kormányzója, de az állítás részben mégis igaz, hiszen Monelli valóban komoly szerepet töltött be a királynéi javak igazgatásában egész élete folyamán.

Borsodi ispánként csak 1482–1483 között mutatható ki, az ezt követő években feladatköre nem ismert, azonban mindenképp fontos szolgálatokat tehetett a királynénak, aki a körmöci kamarától 1487-ben két részletben 1441 forint 66 dénárt, 1488-ban ismét két tételben 1312 forintot utaltatott ki a számára.⁴⁵ A hatalmas összegeket talán egy vagy több nápolyi követség is magyarázhatja, amelyre Terni históriája tesz utalást, bár ezt egykorú forrásadat nem támasztja egyelőre alá. A várostörténet a követség jutalmaként két királyi váradományról beszél, amely alatt inkább ispáni tisztségei érthetők.

Nem maradt nyoma, hogy részesült volna birtokadományban, vagy bármilyen egyéb módon szerzett volna birtokot Magyarországon. Sírfelirata hivatkozik palotagrófi (*comes palatinus*) titulusra, mely alighanem a lateráni palota *comes palatinus*a címet jelentette.⁴⁶ Forrásadatokkal nem igazolható az a szakirodalmi feltételezés,⁴⁷ hogy ez a cím óbudai várnagyságára utalt volna, de az sem, hogy valaha betöltötte volna ezt a tisztséget.⁴⁸ Magyarországi tartózkodása során Aragóniai János bíboros, esztergomi érsek pápai legátusként Beatrix legalább két familiárisának adományozott ilyen tiszteleti címet,⁴⁹ így alighanem Monelli is tőle nyerte el, legvalószínűbb módon a bíboros második magyarországi tartózkodása során (1483–1484).

Az 1480-as évekből apró, mozaikszerű mozzanatokat lehet csak felvillantani életéről. 1486 nyarán Beatrix királyné őt küldte Zágrábba egy ferrarai követség elé egy

⁴³ C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi – W. Kovács 2017: 83–84.

⁴⁴ *Függelék* 3. sz.

⁴⁵ Berzeviczy 1914: 257–259.

⁴⁶ Az azonos latin elnevezés ellenére ennek semmi köze a második fejezetben tárgyalt padovai palotagrófi címhez, és mindkettő jó példa arra, hogy európai kontextusban mennyire mást jelenthet ugyanaz a latin tisztségnév: a *comes palatinus* a Magyar Királyságban kizárólag a nádorispán méltóságára volt egyébként értendő. A fogalom magyarországi fejlődésére lásd Szócs 2014: 13–20.

⁴⁷ Pl. Szendrei 1927: 73.

⁴⁸ Az esztergomi számadások egyszer sem titulálják őt ilyen címen. Beatrix óbudai várnagya Francesco Viola lehetett 1485–1494 között, vö. Kuffart 2024a: 241, 318.

⁴⁹ Aragóniai János legátusként 1484-ben Budán adományozta ezt a címet Beatrix királyné egyik familiárisának, a nápolyi Nardello de Gesualdonak: ASNa, Pignatelli Aragona Cortes, Diplomatico, Bolle, 007R. Szintén Aragóniai János évi hetven forintot rendelt az esztergomi érsekség jövedelméből folyósítani a magyar királyi pár orvosának, a lateráni bazilika *comes palatinus*ának is nevezett Franceschino da Bresciának: Badia di Cava, Armarium X. 18. 22r.

magyar báróval együtt, hogy vezessék őket Pozsonyba, a királyi pár színe elé.⁵⁰ 1488-tól többször is kapcsolatba került az esztergomi érseki udvarral mint a királyné többnyire Budán tartózkodó és intézkedő embere.⁵¹

A Mátyás halála körüli években szintén Budán volt, 1490-ben például hozzá küldték el Esztergomból a királyné néhány ékszerét felbecsültetni, 1491-ben pedig az esztergomi érsek emberei 46 és fél forint értékben vásároltak tőle sót.⁵² Elképzelhető, hogy ekkor a királyné által 1486 óta birtokolt máramarosi bányákból származó só budai értékesítésének felügyelete lehetett az egyik feladata. Talán e tapasztalatai is segítették, amikor 1493–1494-ben egy rövid ideig a máramarosi ispáni tisztséget is betöltötte csébi Pogány Zsigmond mellett.⁵³ Két elszámolásuk maradt fenn,⁵⁴ amelyek alapján a szakirodalom megítélése szerint rosszul gazdálkodtak, és nem sikerült hatékonyan kitermelniük a sót a bányákból.⁵⁵

Monelli valójában nem koncentrálni ekkor zavartalanul Máramarosra és a só-kitermelésre, mert 1492-ben Beatrix más feladatot is rábízott, ami sok energiáját felémésztette. A királyné 1490. november 18-én költözött ideiglenes jelleggel Esztergomba, unokaöccse, Estei Hippolit székhelyére, amíg kapcsolata az új királlyal nem rendeződik. II. Ulászló, mint ismert, tartózkodó álláspontra helyezkedett, így a királyné végül tartósan Esztergomban maradt. Beatrix eközben igyekezett fokozatosan átvenni az irányítást az érsekség felett, és kiszorítani Hippolit ferrarai jószágkormányozóját, Beltrame Costabili apostoli protonotáriust a hatalomból. Ennek egyik legmarkánsabb lépése volt, amikor 1492. augusztus végén Bernardo Monellit esztergomi érseki udvarbíróvá nevezte ki Kápolnai Jakab kanonok helyére, illetve ezzel egy időben rátette a kezét az érsekség második legfontosabb erődtényezőjére, a Hont megyei Drégely várára is. A királyné és Costabili között addigra már pattanásig feszült a viszony.⁵⁶

Monelli először 1492 nyarán bukkan fel az érsekség képviselőjeként egy szomszédos birtok iktatásánál.⁵⁷ Costabili augusztus 25-i levelében derűlátó hangnemben jóra való fiatalembernek festette le őt, akinek a kezében talán végre jóra fordulhatnak az érseki gazdaság problémái.⁵⁸ Augusztusban Monelli ugyanis öt pontba szedve

⁵⁰ Kuffart 2023: 123, 136.

⁵¹ 1488: MNL OL DF 295187. fol. 154v–155r (közli: Kuffart 2024c: 193.), 1489: MNL OL DF 295204. fol. 141v (közli: Kuffart 2024c: 194.), 1490: MNL OL DF 295215. fol. 50r (közli: Kuffart 2024c: 198.), 1491: MNL OL DF 295218. fol. 125r, 150rv. Vö. Kuffart 2018: 64, 73, 93, 100–102.

⁵² Kuffart 2018: 100–101.

⁵³ C. Tóth – Horváth – Neumann – Pálosfalvi – W. Kovács 2017: 152.

⁵⁴ MNL OL DL 98434.; DRKN K R 2579. 99.

⁵⁵ Draskóczy 2018: 312–315.

⁵⁶ Minderre részletesen lásd Kuffart 2024a.

⁵⁷ ÖStA-HHStA ED D 900.

⁵⁸ MNL OL DF 295998-1. Egész más véleményen volt az érsekség egyik kengyeltartója, Gregorio di Pannonia, aki szerint az érsekség addigi provizorai még Szent Adalbertet is levetkőztették volna, és szerinte Monelli sem lesz más: MNL OL DF 295521., vö. Kuffart 2018: 303.

átadta Costabilinek Beatrix királyné utasításaként,⁵⁹ hogy milyen jogosítványokat kíván a provizor számára lehetővé tenni, amiről a királyné a kormányzótól formális oklevél kiállítását várta el. Az utasítás értelmében, a korábbi gyakorlattól eltérően, a kormányzónak teljes körű felhatalmazást kellett biztosítania Monelli számára, hogy mindennemű jövedelmet behajthasson és bármilyen természetű adósságot kiegyenlíthessen önállóan, az érsek vagy kormányzó engedélye nélkül. Erre a kiterjesztett udvarbírói hatáskörre utal Monelli tisztségének a latin *provisor curie et administrator*⁶⁰ és az olasz *generale provisoro*⁶¹ megnevezése. Minderről Costabili beszámolt a ferrarai hercegnének, mellékletben pedig Monelli listáját is elküldte.⁶²

Az átadás-átvételi jegyzőkönyv szerint Monelli 1492. augusztus 28-án vette át a feladatkört elődjétől,⁶³ de már négy nappal korábban kinevezhették.⁶⁴ A teljes felhatalmazás azt jelentette, hogy még az egyházi jogon szedett adók is kikerültek volna az esztergomi jószágkormányzó felügyelete alól – ami önmagában is aggályos –, és ez ellen Costabili erősen tiltakozott is. A királyné által elvárt oklevelet először úgy állította ki, hogy csatolt hozzá egy záradékot, hogy Monelli a hatalmat csak Costabili felhatalmazása és tanácsa által gyakorolhatja. A hétköznapi ügyek gördülékeny intézése érdekében a kormányzó végül mégis kényszerűen lemondott felügyeleti jogáról, és kiállította a Beatrix által eredetileg elvárt oklevelet a teljes felhatalmazásról. Monellivel azonban titokban megállapodást kötött, hogy a nagyobb jelentőségű és rendkívüli ügyek felmerülése esetén korlátozza provizori hatáskörét. Monelli saját kezű aláírásával fogadta el az egyezséget.⁶⁵

Az első hetek tapasztalatai szerint Beatrix olyannyira túlterhelte feladatokkal Monellit, hogy a provizor tartott tőle, hogy nem fogja tudni megfelelően szolgálni az érseket. Szeptember végén jelezte Costabilinek, hogy szívesen leadna néhányat a feladatai közül, azonban nem akarta, hogy a királyné elégedetlennek lássa. Ezért kérte a kormányzót, hogy járjon közben érte a királyné előtt, hogy ne keltsen olyan benyomást, mintha maga szeretne szabadulni a terhektől.⁶⁶ Mint láttuk, Beatrix közben a máramarosi ispáni teendőkből is számított rá ezekben az években Pogány Zsigmond mellett, ami nyilvánvalóan jóval több utazással járhatott, mintha csak a korábbi budai feladatait kellett volna szokás szerint teljesítenie. Az esztergomi udvarbírói tisztség rendje szerint Monelli az érsekség számvevője felé tartozott volna elszámolással,

⁵⁹ MNL OL DF 295998-2.

⁶⁰ MNL OL DF 82046.

⁶¹ Pl. MNL OL DF 295222. fol. 44r.

⁶² Kuffart 2024a: 302–303. (A lista szövegét és magyar fordítását lásd a 329. sz. jegyzetben.)

⁶³ MNL OL DF 295117. fol. 72r.

⁶⁴ Kuffart 2018: 303.

⁶⁵ Kuffart 2024a: 304–305.

⁶⁶ MNL OL DF 296004.

amelyet azonban sokszor késve vagy hiányosan teljesített.⁶⁷ Ennek oka a túlterheltség mellett alighanem a nagyobb felhatalmazásban is keresendő. Mindenesetre közte és az érsek saját emberei közt egyáltalán nem volt mindig gördülékeny az együttműködés. Bernardót személyes lojalitása a királynéhoz fűzte, emiatt pedig olykor maguk a források is Estei Hippolit érsek helyett a királyné provizoraként említik,⁶⁸ holott valójában az érsekség alkalmazásában állt. 1494 elején az érseki számvevő egy alkalommal, általános provizori megjelölése mellett, a királyné titkárának is nevezte.⁶⁹

1494. április 18-án adta át feladatkörét a Ferrarából érkező Donato Marinelli d'Arezzo kormányzónak,⁷⁰ aki őt és Costabilit egyszerre váltotta le.⁷¹ Monelli esztergomi udvarbírói tevékenységének idejéből három latin nyelvű számadáskönyv maradt fenn az érsekség jövedelmeiről, kiadásairól és konyhai költségeiről,⁷² melyet az ő megbízásából egy Péter nevű deák vezetett.⁷³ Később, már halála után, számadásait a királyné számvevőtisztje, Filippo da Brescia összesítette, Hippolit pedig lekérte Ferrarába.⁷⁴ Monelli provizori illetményét az általa kezelt tiszttartói körzet (azonosítása bizonytalan) fedezte, mely átlagosan évi kétszáz forintot jövedelmezett. Az egy év és hét hónapi érsekségi szolgálat alatt összesen 383 forint 20 dénárt keresett.⁷⁵

Bernardo Monelli a provizori szolgálatának vége (április 18.) és a szeptemberi halála közti időszakot vélhetően Esztergomban tölthette, de Marinelli beszámolója szerint betegségének hónapjai alatt bizonyosan ott volt.⁷⁶ Nem tudni, megházasodott-e valaha. A cremai krónika egy törvénytelen fiát említi csupán, Giovannit, akinek sorsa nem ismert. A sírfelirat végén szereplő rövidítés bevett feloldása alapján azonban arra gondolhatunk, hogy valóban nem voltak törvényes örökösei, akik követték volna atyjukat, és családi sírboltot létesítettek volna. Éppen az örökösök hiánya miatt kellett öccsének, Paolónak eljárnia az ügyeiben.

⁶⁷ Kuffart 2018: 120–121, 208.

⁶⁸ MNL OL DF 234722.

⁶⁹ MNL OL DF 295227. fol. 58r.

⁷⁰ MNL OL DF 295117. fol. 89r–90v.

⁷¹ Kuffart 2024b: 114.

⁷² MNL OL DF 295219-1., DF 295219-2. (két külön füzetben folytatólagosan vezetett számadás), MNL OL DF 295220, MNL OL DF 295223. Vö. Kuffart 2018: 152–159.

⁷³ Kuffart 2018: 153.

⁷⁴ Domokos – Schrödl-Libárdi 2018: 117–118. (A forráskiadvány tévesen azonosítja Bernardino alatt Beltrame Costabilit, egyértelműen Bernardo Monelli értendő itt.)

⁷⁵ MNL OL DF 295225. fol. 52v–53r.

⁷⁶ Domokos – Schrödl-Libárdi 2018: 97, 111.

Paolo Monelli, a fivérek emlékezetének őre

A negyedik fivéről tudjuk a legkevesebbet. Bernardo sírkövén szerepel a neve mint megrendelő, aki bátyja halálán megrendülve méltó emléket akart neki állítani. Terni krónikája szerint orvos volt, és néhány évig Magyarországon, aztán Rómában élt. Ezenkívül az esztergomi forrásokban kétszer bukkan fel a neve, előbb Donato Marinelli kormányzó 1495. január 13-i levelében, aki szerint Paolo épp Esztergomban tartózkodik, hogy elhunyt fivére ügyeit elrendezze, akinek az érsekség sok pénzzel maradt adósa.⁷⁷ Fél évvel később, 1495. augusztus 10-én, egy számadáskönyvi bejegyzésben bukkan fel a neve, egy ötvendénáros tál eladási ügylete kapcsán.⁷⁸

Ennél több adat egyelőre nem került elő a személyéről, viszont a cremai krónika alapján adódik a feltételezés, hogy Itáliába visszatérve legvalószínűbb módon ő lehetett Pietro Terni informátora. A főt részletesen tárgyalt sírfelirat alapján biztosan tudjuk, hogy bátyja emléke rendkívül fontos lehetett a számára. Már Bernardo halála után érkezett Magyarországra, és 1495–1496 folyamán tartózkodott itt, hogy bátyja hagyatékának ügyében eljárjon, nyilván valamikor ekkoriban adhatott megbízást a sírkő elkészítésére is – talán épp abból a pénzből, amellyel az érsekség Bernardo szolgálatai után tartozott. Ezt követően alighanem visszament Itáliába – nem kizárt, hogy közreműködött akár Bernardo számadásainak Ferrarába juttatásában is –, majd Cremába hazatérve beszámolhatott fivérei dicső magyarországi pályafutásáról, hogy emléküket ily módon szülővárosukban is megörökítse az utókornak. Ennek tudhatók be a csak félig-meddig pontos adatok (pl. Cavitelli és Priuli egyidejű szerepeltetése), hiszen ő nem élt velük Magyarországon, valószínűleg csak utólagos értesülései lehettek a részletekről, amelyeket megpróbált valamiképpen összeilleszteni. A képet ráadásul több ponton fel is nagyította: Bernardo nem kapott a királytól váradományokat, és természetesen nem lett Magyarország egyik kormányzója Mátyás halála után. Talán Paolóra való tekintettel beszél a krónika olyan szűkszavúan legidősebb bátyjukról, akinek helybéli, cremai megítélése közel sem lehetett olyan kedvező, mint azt a gyászoló, ámde büszke testvér szívesen látta volna.

Másik lehetséges forrásként felmerül persze Bernardo törvénytelen fia, Giovanni is, akinek létezéséről kizárólag Ternitől értesülünk. A sírkő tanúsága alapján azonban Paolo motivációja sokkal kézzelfoghatóbb. Ráadásul a krónika szövegében két fivér – Agostino és Bernardo – kap hangsúlyos szerepet, míg a negyedik testvérről csupán igen szerény említés történik a végén. Egy fiú/unokaöcs inkább sorolta volna fel együtt apját és nagybátyjait, tehát a szöveg szerkesztése erősen arra utal, hogy Paolo szerénykedő megfogalmazása állhat a háttérben.

⁷⁷ Domokos – Schrödl-Libárdi 2018: 118.

⁷⁸ MNL OL DF 295228. fol. 37v.

Találkozhatott-e Paolo Monelli a cremai várostörténet szerzőjével, Pietro Ternivel? Bár erre semmilyen bizonyíték nem áll rendelkezésünkre, de életrajzi adataik alapján semmi akadálya nem volt, hogy Crema város szülötteiként személyesen ismerjék egymást. Pietro Terni 1476-ban született és feltételezhetően 1553-ban hunyt el, legalábbis krónikája ebben az évben – mondat közben – megszakad. A krónika keletkezése a 16. század első felére tehető, és azért is számít rendkívül értékes munkának, mert számos kora középkori dokumentumot is bemásolt, s némelyek csak ennek köszönhetően maradtak fenn.⁷⁹ Terni művét azonban még a 16. század során Alemanio Fino jelentősen átdolgozta, és ez a kiadás terjedt el.⁸⁰ Terni egy kései leszármazottjának köszönhető, hogy az eredeti krónika átirata 1964-ben, Maria és Corrado Verga gondozásában megjelent.⁸¹

Viterbo és Fehéregyháza, avagy a két fivér halálának helyszíne

Azt a gondolatmenetet alapul véve, hogy esetleg Paolo Monelli sejtethő fivérei történetének elbeszélőjeként, érdemes külön is megvizsgálni a krónika értesülését Agostino és Bernardo temetésének helyszínéről. Agostino esetében Terni úgy tudja, hogy Rangoni és ő Rómából Viterbóba menekült a pestis elől, és mindketten ott haltak meg. Mint láttuk, a bíboros és az ügyhallgató halála között legalább öt hónap különbség kellett hogy legyen: Agostino 1486. május 6. előtt, míg Rangoni szeptember 27-én halt meg. A viterbói helyszín egyik esetben sem bizonyítható, ráadásul Rangoni Rómán kívüli halála külön is felveti azt a problémát, hogy vajon a pápa akkor is vindikálhatta-e volna magának azt a jogot, hogy ő nevezzen ki a helyére utódot, ahogyan erre a főpapok római halála feljogosítja.⁸² A krónika szerint Rómában élő Paolo számára azonban alighanem fontosabb volt fivérének nyughelye, mint a bíborosé, ezért nem kizárt, hogy Agostino valóban Viterbóban lehetett eltemetve, de ennek egyelőre nem került elő más nyoma.

Bernardo esetében a cremai krónika azt állítja, hogy Budán halt meg. Mint láttuk, ez könnyen cáfolható, hiszen Marinelli levelében egyértelműen leírja, hogy az esztergomi várban történt a haláleset – Paolo azonban ekkor még nem volt Magyarországon. Terni krónikája szerint Bernardo olyan nagy tiszteletnek örvendett, hogy fejedelemhez méltó temetésben részesült, amelyre gyászruhát öltve sok báró összesereglett, és egy Nagy Károly által alapított templomban helyezték végső nyugalomra. A várostörténetben Santa Maria Bianca néven említett templom az Óbudához közeli Fehéregyházával

⁷⁹ Terni de Gregory 1960: 242–244.

⁸⁰ Fino 1571. Magam is ebből szereztem tudomást Terni krónikájának létezéséről és benne a Monelli fivérekéről szóló epizódokról, amelyek azonban rövidítve szerepelnek Terni eredeti munkájához képest.

⁸¹ Terni de Gregory 1960.

⁸² Vö. Kuffart 2024b: 124, 156–157; Nemes 2015. Rangoni halálát követően az egri püspökség betöltése évekig húzódó, megoldatlan kérdést jelentett: Neumann 2011.

azonosítható. Bár téves hagyományon alapul, de a korszakban valóban úgy tartották, hogy Fehéregyházát maga Nagy Károly alapította 800-ban,⁸³ s ez visszaköszön a cremai historiában. Mátyás király még 1480-ban kért engedélyt IV. Sixtus pápától, hogy Fehéregyháza mellett pálos monostort alapíthasson, s így a szerzetesek gondozzák az akkor elhanyagolt állapotban lévő búcsújáró helyet.⁸⁴ 1484-ben kapták meg teljesen is a templomot, s az adományt II. Ulászló 1494-ben megerősítette, 1496-ban pedig kivette a kolostort a püspöki joghatóság alól.⁸⁵ Kérdés, hogy mennyire hihetünk a cremai krónika értesülésének, tényleg odakerülhetett-e Bernardo sírja.

Beatrix királynénak volt kapcsolata a pálosokkal. 1487-ben szabad sószállítást engedélyezett a diósgyőri szerzeteseknek, 1493. április 3-án pedig a Técső (Máramaros m.) melletti pálosoknál létesített misealapítványt elhunyt édesanyja emlékére, amelyet évi ötven forint értékű sóadománnyal támogatott meg.⁸⁶ Bernardo 1487-ben már nem volt diósgyőri várnagy, de nem kizárt, hogy szolgálata idején érintkezésbe került az ottani szerzetesekkel, 1493-ban azonban ő volt az egyik máramarosi ispán, s a neve szerepel is Beatrix rendeletében.⁸⁷ Ez a misealapítvány a Bernardo halála előtti évben történt. 1494 novemberében aztán II. Ulászló erővel elvette Beatrixtól Óbudát és a Csepel-szigetet, a királynénak pedig ezekben az években egyáltalán nem volt tanácsos Budára utaznia, amint arra az 1492. tavaszi országgyűlés eseményei engednek következtetni. Fehéregyháza Esztergom felől jól megközelíthető volt, és még a főváros határán kívül esett. Bár nem bizonyítható, hogy a királyné személyesen is elment volna a temetésre, de ha így is tett volna, az még nem számított volna felségsértésnek.⁸⁸

Sokáig úgy vélték, hogy Bernardo sírkövét 1876-ban a budai Nagybaldogasszony-templom restaurálási munkálatai során találták.⁸⁹ Valójában azonban 1876. december 30-án, 314. sorszám alatt vették fel a Magyar Nemzeti Múzeum szerzeményei közé, mint budavári eredetű tárgyat, abban az évben utolsóként. A sorban közvetlenül előtte a budavári főtemplom déli oldalkapujának leletei szerepelnek. Emiatt terjedt el a szakirodalomban az a következtetés, hogy ez a sírkő is a Mátyás-templomból származik. Tóth Sándor alapos kutatómunkájának köszönhetően tisztázódott, hogy ez a tárgy nem szerepelt azok között, amelyeket a Mátyás-templom restaurálása során a Magyar Nemzeti Múzeumba szállítottak.⁹⁰ Ennek igazolásaként közzétette a budavári főtemplom 1876. évi építési naplójának megfelelő részleteit, amelyben

⁸³ Gyöngyösi 1988: 124. Vö. Bácsatyai – Láng – Simon – Sudár 2023: 57–58.

⁸⁴ Lukcsics 1902: 268–270.

⁸⁵ Kisbán 1938: 130.

⁸⁶ Berzeviczy 1914: 103–104, 283–284.

⁸⁷ Uo. 284.

⁸⁸ Vö. Kuffart 2024a: 290–293, 318.

⁸⁹ Szendrei 1927: 74.

⁹⁰ Tóth 2010: 168. Hálás vagyok Mikó Árpádnak, hogy a sírkő provenienciáját illetően felhívta a figyelmem Tóth Sándor kiemelkedő munkásságára.

valóban nem szerepel Monelli sírköve.⁹¹ Innentől kezdve a szakirodalom bizonytalan eredetűként kezelte a sírkövet.⁹² A művészettörténet számára egyértelmű azonban, hogy esztergomi kőfaragványokkal – Kesztlci Mihály, Gosztonyi András, Garázda Péter sírköveivel – mutat stílusos rokonságot, ráadásul ugyanaz a művész készíthette, mint Beatrix egyik udvarhölgyének sírkövét.⁹³ Ezt tovább erősíti, hogy a Paolo Monelli magyarországi jelenlétét igazoló két adat szintén esztergomi. A sírkő tehát 1495–1496 során Esztergomban készült. Ha pedig elfogadjuk a fent levezetett hipotézist, mely szerint a Monelli fivérek esetében Paolo elbeszélése képezi az alapját Terni krónikájának, akkor a fehéregyházi temetkezésnek is hitelt adhatunk. Elbizonytalaníthat, hogy a krónika Bernardo halálának helyszínét eltévesztette, azonban – ha Beatrix királyné talán nem is, de – Paolo Monelli minden bizonnyal jelen volt Fehéregyházán a sírkő felállításakor. Tóth Sándor szavaival élve „bízást átengedhetjük az utókornak” annak tisztázását, hogy Monelli sírköve hogyan kerülhetett Fehéregyházáról Budára, majd a Nemzeti Múzeumba.⁹⁴

A fivérek történetéből kirajzolódik, hogy a három idősebb fiú élete során végig hűséges maradt pártfogójához: Giovanni Monelli II. Pál pápához, Agostino Monelli Gabriele Rangonihoz, Bernardo Monelli pedig Beatrix királynéhez. Paolo Monelli bátyjai emlékét ápolta hasonló odaadással. A sírfelirat ebben a tekintetben biztosan nem túloz, s egyéb részleteiben is igazolhatónak bizonyultak adatai. Egyedül Bernardo halálának dátuma szorult pontosításra, azonban az epitáfium ebben az esetben is pontosan fogalmaz, hiszen az 1496-os dátum csak a felállítására vonatkozik. A krónika esetében már sokkal többször kell a forráskritika eszközeihez nyúlnunk, de nem hagyható figyelmen kívül. Bár kissé patetikus és néhol túloz, elbeszélése egyáltalán nem légből kapott. Ha pedig elfogadjuk, hogy ugyanaz a legifjabb testvér volt a krónika forrása, mint a sírkő megrendelője, az eddig bizonytalan eredetű márványfaragvány eredeti felállítási helye Fehéregyházában válik azonosíthatóvá.

⁹¹ Tóth 2010: 171.

⁹² Mikó 2008; Lövei – Weisz 2016: 251–252.

⁹³ Mikó 1986: 99.

⁹⁴ Tóth 2010: 168.

Függelék

Pietro Terni *Historia di Crema 570–1557* című munkájának
a Monelli család tagjaira vonatkozó részletei⁹⁵

1. Giovanni Monelli

Terni 1964: 220.

Grande giubilo fu nela terra nostra fato nel mese di settembre dil anno 1464 per la creatione di Paulo Barbo Veneto Pontifice sucessore di Pio secundo, si per essere Venitiano come per due nobili Cremaschi che li primi erano dila famiglia sua, Giovanni Monello et Lanzelotto Bernardo (...);⁹⁶ al Monello dete il Papa entrata duamillia ducati, et morto il Pontefice ala patria prothonotario si ridusse, dove al fine di sua vita agiunse.

Nagy öröm támadt városunkban 1464 szeptemberében, amikor a velencei Paolo Barbót pápává választották II. Piusz utódaként, részben azért, mert velencei volt, részben pedig két nemes cremai származású férfi miatt, akik familiájának vezetői voltak: Giovanni Monelli és Lanzelotto Bernardi (...). Monellinek a pápa kétezer dukátnyi jövedelmet biztosított, és amikor a főpásztor meghalt, Monelli proto-notáriusként visszatért hazájába, ahol befejezte életét.

⁹⁵ Az olasz szövegrészeket javítás nélkül, a rendelkezésemre álló 1964-es kiadásnak megfelelő formában közlöm, csupán néhány értelmező megjegyzéssel ellátva. A fordításom ellenőrzéséért Domokos Györgynek tartozom köszönettel.

⁹⁶ A Lanzelotto Bernardira vonatkozó szövegrészt kihagytam.

2. Agostino Monelli

Terni 1964: 230.

In questa etade gli furono anchora due honorati fratelli dela famiglia de Monelli figliuoli di Arigetto, Bernardino cioè et Augustino, fratelli di Giovanni, che di sopra nel anno 1464 havemo commemorato. Fu Augustino dottore legista molto valente, condotto per il glorioso Re Matthia di Ungaria per uno de quattro auditori dele appellationi dil Regno, ne tempi aponcto⁹⁷ che condotti furono Giorgio Priulli Venitiano, et Augustino Cavitello Cremonese; fornito l'ufficio Bernardino suo fratello nela corte lassa, et egli a Roma, cum il legato Cardinale di Adria⁹⁸ si trasferisse, cum tanta intrinsechezza, che molte volte Austino ale littere de Re et de Principi per nome dil legato rispondeva, senza saputa sua. A Venezia fra pocho tempo, dal Pontefice il Cardinale mandato, Augustino nel Bucintoro ala Signoria tale oratione fece, che il Principe in signo di honore, gli mise in deto uno de sua anelli. A Roma ritornati per fugir il morbo, a Viterbo si ridussero, dove ambi di morbo fornirono i giuorni sua.

Ebben az időszakban további két, nagyra becsült fivér is ismert a Monelli családból, Arigetto fiai közül, nevezetesen Bernardino és Agostino, annak a Giovanninak a testvérei, akiről fentebb, az 1464. évnél megemlékeztünk. Agostino kiváló jogászdoktor volt, akit a dicsőséges magyarországi Mátyás király megtett a királyság négy fellebbviteli ügyhallgatója egyikének, éppen abban az időben, amikor ezt a tisztséget a velencei Giorgio Priuli és a cremonai Agostino Cavitelli is betöltötte. Miután Agostino kitöltötte hivatalát, testvére, Bernardino az udvarnál maradt, ő maga pedig az egri bíborossal és pápai legátussal Rómába ment, s oly bensőséges viszonyban szolgált mellette, hogy gyakran Agostino válaszolt a királyok és fejedelmek leveleire a legátus nevében, annak tudta nélkül. Miután a pápa a bíborost rövid időre Velencébe küldte, a Bucintorón⁹⁹ olyan beszédet mondott a Signoria előtt, hogy tisztelete jeléül a dózse Agostino ujjára húzott egy gyűrűt a sajátjai közül. Miután visszatértek Rómába, a járvány elől Viterbóba húzódtak vissza, ahol mindketten a pestis áldozataiként végezték be éltük napjait.

⁹⁷ Értsd: appunto.

⁹⁸ Itt egyértelműen Gabriele Rangoni egri bíboros értendő. Az Agria/Adria (sőt, L'Aquila!) gyakori tévesztés az egykorú forrásokban, vö. Kuffart 2018: 45, 216.; Kuffart 2024d: 78.

⁹⁹ A Velencei Köztársaság díszhajója.

3. Bernardo Monelli
Terni 1964: 230–231.

Bernardino fra questo tempo, in tale gratia dil Re et di la Regina entra, che dil Stato dila Regina fu fato governatore. Al Re Ferrando patre dila Regina fu oratore, et ritornato gli furono dal Re due castelli donati; morto il divino Re, fra gli governatori dil Regno, fu Bernardino connumerato, et dopo molti anni nela Città di Buda ala natura cesse, et quanto apreciato fussi le esequie lo dimostrarono, che tuti li baroni cum veste oscure, gli concorseno, come a morte de Principi si acostuma; fu sepolto fuori dila Città a Sta Maria Biancha, da Carlo Magno già hedificata per memoria di una insigne vittoria contra de infideli riportata; rimase di lui uno figliuolo naturale dimandato Giovanni, et uno fratello Paulo medico che in Ungheria molt’anni, poi a Roma visse.

Bernardino eközben olyannyira elnyerte a király és a királyné kegyeit, hogy a királyné birtokainak kormányzójává nevezték ki. A királyné apjának, Ferdinánd királynak udvarában követként szolgált, és miután visszatért, a király két várat adományozott neki. Miután az isteni király meghalt, Bernardino a királyság kormányzóinak sorába került, és sok év elteltével Buda városában halt meg. S hogy mennyire nagyra becsülték őt, azt temetése is tanúsította: sötét ruhát öltve valamennyi báró összesereglett, amint azt a fejedelmek halála esetén szokás. A városon kívül temették el a Fehér Boldogasszony-templomban, amelyet egykor Nagy Károly alapított egy jeles győzelem emlékére, amelyet a hitetlenek felett aratott. Egy Giovanni nevű természetes fia maradt utána, valamint egy fivére, Paolo, aki orvos, és sok éven át Magyarországon, majd Rómában élt.

FORRÁSOK

Archivio di Stato di Napoli (ASNa)

Debrecen, Református Kollégium Nagykönyvtára, Kézirattár (DRKN K)

Sztojka-levéltár (R)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF)

Diplomatikai Levéltár (DL)

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA-HHStA)

Familienarchiv Erdődy (ED)

Berzeviczy Albert 1914: *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok.* (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 39.) Budapest.

Bónis György 1997: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon.* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica 51/1.) A szerző hátrahagyott kéziratát gond. és szerk. Balogh Elemér. Szeged.

Dreska Gábor 2019: *Magyi János közjegyző formuláskönyve. Formularium notarii publici Iohannis Magyi.* Budapest.

Fino, Alemanio 1571: *Historia di Crema, raccolta da gli Annali di M. Pietro Terni per M. Alemanio Fino.* Venetia.

Gyöngyösi Gergely 1988: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae.* Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova (11). Hervay, Franciscus L. (ed.). Budapest.

Kovachich, Martinus Georgius 1799: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati.* Pesthini.

Lukcsics József 1902: *A veszprémi püspökség római oklevéltára III. 1416–1492.* Budapest.

Lukcsics József 1907: *A veszprémi püspökség római oklevéltára IV. 1492–1526. Pótlékkal az I–III. kötethez.* Budapest.

Magyarság 1937: Olasz újságíró ősenek sírköve a muzeumban. *Magyarság* 1937. május 22. 2.

Nagy Iván – B. Nyáry Albert 1875–1878: *Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából I–IV.* Budapest.

Schmauk, Michael 1889: *Supplementum analectorum terrae scepusiensis* 2. Szepesvárálja.

Terni, Pietro 1964: *Historia di Crema, 570–1557 [di] Pietro da Terno (Pietro Terni).* Verga, Maria – Verga, Corrado (ed.). Crema.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bácsatyai Dániel – Láng Orsolya – Simon Katalin – Sudár Balázs 2023: *Óbuda. Magyar Vároštörténeti Atlasz* 9. Budapest.
- Bándi Zsuzsanna 1991: A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1990. április 6.–október 6.). *Levéltári Közlemények* (62.) 1–2. 57–150.
- Berzeviczy Albert 1908: *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz.* Budapest.
- Bónis György 1971: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Budapest.
- Cappelli, Vincenzo 1998: Dalla fondazione benedettina alla parrocchia. In: Gatti Perer – Maria Luisa – Marubbi, Mario (a cura di): *La chiesa di San Benedetto in Crema.* Crema, 29–65.
- Domokos György – Schrödl-Libárdi Karolina 2018: Donato Aretino magyarországi levelei a Modenai Állami Levéltárban. In: Domokos György – Kuffart Hajnalka – Szovák Márton (szerk.): *Vestigia II. Magyar források Itáliából.* Piliscsaba, 93–128.
- Draskóczy István 2018: *A magyarországi kőso bányászata és kereskedelme (1440–1530-as évek).* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) Budapest.
- Farkas Csaba 2021: Az egri vikáriusok és a szentszéki bíróság az Anjou-korban. In: Ribi András (szerk.): *Prépostok, apátok, vikáriusok.* Pécs, 214–246.
- Gesztyei Tamás – Rácz György 2006: *Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon. Antike Gemmensiegel im mittelalterlichen Ungarn.* Debrecen.
- Kalous, Antonín 2017: *Late Medieval Papal Legation. Between the Councils and the Reformation.* Roma.
- Kisbán Emil 1938: *A magyar pálosrend története. I. kötet (1225–1711).* Budapest.
- Kristóf Ilona 2019: Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486). In: Fedeles Tamás (szerk.): *Mátyás király és az Egyház.* Pécs, 65–82.
- Kuffart Hajnalka 2018: *Modenában őrzött esztergomi számadáskönyvek és az esztergomi érsekség udvartartása.* (PhD-disszertáció). Piliscsaba.
- Kuffart Hajnalka 2023: Giovanni Maria Parenti utazása Mátyás király udvarába (1486): A humanista útinapló eredeti szövege és magyar fordítása. *Művészettörténeti Értesítő* (72.) 1. 117–148. <https://doi.org/10.1556/080.2023.00004>
- Kuffart Hajnalka 2024a: Élet Beatrix királyné esztergomi udvarában – az érseki kormányzó elbeszélése alapján. In: Neumann Tibor (szerk.): *„Királyi házunk népe”. Királyi és királynéi udvartartás a középkor végén.* Budapest, 237–329.
- Kuffart Hajnalka 2024b: Bakóc Tamás és Estei Hippolit cseréje. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Bakóc Tamás emlékezete: Tanulmányok halálának 500. évfordulójára.* Piliscsaba, 111–157.

- Kuffart Hajnalka 2024c: Beatrix királyné anyagi helyzete Mátyás király uralkodása idején. In: Kádas István – Weisz Boglárka (szerk.): *Kapocs, érme, rovás. Gazdaság- és várostörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 143–199.
- Kuffart, Hajnalka 2024d: Italian-Hungarian Careers in the Fifteenth Century: the Example of a Catalan. Life and letters of Perotto Vesach. In: Avallone, Paola – F. Molnár, Mónika (ed.): *Movement of men, goods and cultures in two areas of Europe. Hungary and Southern Italy between the 15th and the 21st centuries*. Napoli, 53–92.
- Lővei Pál – Weisz Boglárka 2016: A gazdaság- és pénzügyigazgatás szereplőinek szórványos síremlékei a középkori Magyarországon. In: Weisz Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 217–263.
- Martellozzo Forin, Elda 1999: Conti palatini e lauree conferite per privilegio. L'esempio padovano del sec. XV. *Annali di storia delle università italiane* (3.) 79–119.
- Mályusz Elemér 1939: Társadalmi viszonyok. In: Domanovszky Sándor et al. (szerk.): *Magyar renaissance – Magyar művelődéstörténet 2*. Budapest, 83–104.
- Mikó Árpád 1986: Jagello-kori reneszánsz sírköveinkről. *Ars Hungarica* (14.) 1. 97–113.
- Mikó Árpád 2008: Bernardino Monelli (†1496), Beatrix királyné udvarbírájának és diósgyőri várnagyának sírköve (5.12 kat. sz.). In: Farbaky Péter – Spekner Enikő – Szende Katalin – Végh András (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490*. Budapest, 264–265.
- Nemes Gábor 2015: Magyarország kapcsolatai az Apostoli Szentszékkal (1523–1526). *Századok* (149.) 479–506.
- Neumann Tibor 2011: Győr és Eger közt. Egy püspöki áthelyezés története. In: Cabello, Juan – C. Tóth Norbert (szerk.): *„Erősségénél fogva várépítésre való”. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Nyíregyháza, 357–366.
- Neumann Tibor 2022: Névhasználat és ragadványnevek a középkor végi királyi udvarban. *Századok* (156.) 6. 1167–1198.
- Piacentini, Elena 2000: I primi libri provisionum del comune di Crema. *Studi di storia medioevale e di diplomatica – Nuova Serie* (18.) 198–221.
- Schroeder, Franz 1830: *Repertorio genealogico delle famiglie confermate nobili e dei titolati nobili esistenti nelle provincie venete...* Venezia.
- Szendrei János 1927: Monelli Bernát síremléke 1496-ból (Egy szöveggközi hasonmással). *Turul* (41.) 2. 71–76.
- Szőcs Tibor 2014: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest.
- Terni de Gregory, Winifred 1960: La cronaca di Crema di Pietro Terni. *Archivio Storico Lombardo* (87.) 242–252.
- Tímár Csenge 2023: Velencei–magyar diplomáciai kapcsolatok Girolamo Priuli 1494 és 1500 között keletkezett naplófeljegyzéseinek tükrében. In: Dobi Edit (szerk.): *Juvenilia X. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debrecen.

- Tira, Alessandro 2010: Introduzione ai Municipalia Cremae del 1534. *Insula Fulcheria* (40.) 138–164.
- C. Tóth Norbert 2015: Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. *Turul* (88.) 2. 48–71.
- C. Tóth Norbert 2019: *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543*. Budapest.
- C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás 2016: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók* (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Budapest.
- C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András 2017: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.) Budapest.
- Tóth Sándor 2010: *Román kori kőfaragványok a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében*. (A Magyar Nemzeti Galéria szakkatalógusai, I/1.) Budapest.
- Várady, Zoltán 2013: Epigraphic relics from the age of King Mathias. In: Draskóczy, István – Horváth, Iván – Kiss Farkas, Gábor – Marosi Ernő – Voigt Vilmos (szerk.): *Matthias Rex 1458-1490. Hungary at the Dawn of the Renaissance*. Budapest, 1–33.
- Winiarczyk, Marek 1977: *Sigla Latina in libris impressis occurrentia*. Wrocław.

Képek jegyzéke:

1. Ismeretlen alkotó: Bernardo Monelli sírköve. Őrzési helye: Budapesti Történeli Múzeum Vármúzeum, leltári száma: 2018.6.1. (fotó: Tihanyi Bence).
2. Agostino Monelli gemmapecsétje. A dokumentum őrzési helye: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, jelzete: HU-MNL-OL-DL 102603.
3. Ismeretlen alkotó: Bernardo Monelli sírfelirata (részlet). Őrzési helye: Budapesti Történeli Múzeum Vármúzeum, leltári száma: 2018.6.1. (fotó: Tihanyi Bence).